

УДК 262.14:94(47)“19”:070.482(477.51)

С. В. Малишко

ВІЙСЬКОВЕ ПРАВОСЛАВНЕ ДУХІВНИЦТВО РОСІЙСЬКОЇ АРМІЇ У РОКИ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ НА СТОРІНКАХ ЧЕРНІГІВСЬКОГО ЄПАРХІАЛЬНОГО ВИДАННЯ “ВЕРА И ЖИЗНЬ”

На основі чернігівської місцевої церковної періодичної преси висвітлюється діяльність православного військового духівництва на фронті у роки Першої світової війни. Зазначається характер цієї діяльності, її особливості та відображення у періодиці.

Ключові слова: Перша світова війна, протопресвітер, військовий священник, Чернігівська єпархія, “Вера и жизнь”, Російська імперія.

На материалах Черниговской местной церковной периодической прессы показывается деятельность православного военного духовенства на фронте в годы Первой мировой войны. Указывается характер этой деятельности, ее особенности та отображение в периодике.

Ключевые слова: Первая мировая война, протопресвитер, военный священник, Черниговская епархия, “Вера и жизнь”, Российская империя.

The activity of orthodox military clergy at the front in the years of the First World War is lighted up on the basis of the Chernigov local church periodic press. The character of this activity, its features and its reflection in periodicals are marked.

Key words: The First World War, protopresviter (chief military priest all orthodox military clergy), military priest, diocese of Chernigov, “Vera i Zhizn’ (“Belief and life”)”, Russian empire.

Постановка проблеми. Аналіз актуальних досліджень. Мета статті. Події Першої світової війни знайшли відображення не лише у світській пресі, мемуарах, спогадах, щоденниках, а й у церковних періодичних виданнях. В Чернігові до такого видання належала газета “Вера и жизнь”, що виходила двічі на місяць. Інформація з фронту стосовно діяльності військового духівництва, що публікувалася на її сторінках на сьогоднішній день ця інформація залишається не опрацьованою і не введеною до наукового обігу. Тому метою розвідки стало висвітлення діяльності військового духівництва у місцевій церковній пресі та критичний аналіз публікацій в ній.

Виклад основного матеріалу. Стосовно публікацій можна зазначити, що умовою для їх появи стала Перша світова війна. Діяльність військового духівництва не висвітлювалася на місцевому єпархіальному рівні навіть у роки російсько-японської війни. Широкому загалу не було відомо нічого, що стосувалося діяльності військового духівництва: їх права, обов’язки, статус, положення, матеріальне забезпечення. А якщо хто і був обізнаний у деяких деталях, то був впевнений, що цим діяльність військового священника і обмежується. Проте, на відміну від

воєн, які вела Російська імперія впродовж XIX – початку XX ст. і під час яких місце священника було у обозі 2-го розряду, поруч із санітарним та тиловим забезпеченням, то у роки Першої світової війни, священники були переведені до обозу 1-го розряду, разом із солдатами, і, як наслідок, – відбулося збільшення обов’язків, збільшення об’єму виконуваних справ: бесіди з нижчими чинами в окопах, ходіння в атаку поруч з солдатами тощо.

Інакше стоїть питання авторства статей, надрукованих у виданні “Вера и жизнь”. Всі вони містяться у неофіційній частині та без зазначення прізвища автора чи кореспондента. Зважаючи, що значний обсяг інформації стосовно військового духівництва надходив до єпархіальних видань через Духовне правління при протопресвітері військового і морського духівництва, можемо припустити, що, ймовірно, авторами були протоієрей Ф.Ласкеєв або протопресвітер Г.Шавельський, рідше обер-офіцери [1, с. 73; 4, с. 111; 6, с. 133]. Звіти про кошування німецьких та австрійських військ друкувалися від імені укладачів цих звітів, а саме священників Луговського та Іоанна Казарії [2, с. 91 – 92; 3, с. 101]. Достовірним авторство протопресвітера Г.Шавельського можна вважати щодо статей “Подвиги православного духовенства на війні”, надрукованих у №22, 23 за 1914 р. [8, с. 99 – 101; 9, с. 68 – 77], №4, 23-24 за

1915 р. [11, с. 78 – 87; 12, с. 143 – 150]. Припущення достовірності авторства ґрунтується, в першу чергу, на текстологічному аналізі: записано “со слов протопресвитера Шавельського” і одразу – пряма мова.

Стосовно обставин публікації відомостей про діяльність військового духівництва, треба зазначити, що в умовах ведення війни вся преса підлягала військовій цензурі, і тому, звичайно, ні про деталізацію місцевості, ні про повноту імен та прізвищ, ні про подробиці дислокації військових підрозділів не могло бути й мови. Проте, виходячи з того, що інформація надавалася переважно Духовним правлінням, про її достовірність сумнівів не може й бути: вся інформація мала рівень офіційної і ретельно перевірялася – ні в одному номері Вісника військового і морського духівництва з 1914 р. не йшлося мови про уточнення чи спростування будь-якої інформації, надрукованої у попередніх номерах. Крім того, схожа за змістом інформація подавалася у Церковній газеті, офіційному виданні Святішого Синоду, що робить не лише Вісник, а й всі спархіяльні періодичні видання, які передруковували інформацію з офіційного видання Духовного правління при протопресвітері військового і морського духівництва досить поширеним, зручним і надійним джерелом з історії військового православного духівництва у роки, як її тоді називали, Другої Вітчизняної, а у історичній науці – Першої світової війни. Метою, яку ставили автори статей про діяльність військового духівництва, було намагання донести до суспільства картини фронтового життя, переконання у правоті справи, заради якої Російська імперія веде справедливу війну, висвітлення неподобств німців по відношенню до православних храмів, місцевих православних мешканців. Зображаючи звірства ворога та пљондрування храмів, автори намагалися підтримувати патріотичні почуття у тилу, залучати добровольців до вступу в ополчення.

При аналізі змісту публікацій, одразу кидається в очі їх лаконічність. Практично всі статті, присвячені діяльності військового духівництва, як і загальної картини війни, досить змістовні, але без подробиць. Так, більшість власних імен або скорочені до ініціалів (наприклад, прапорщик Н.Н., полковий священник о.С-в, о.К., о.Т.) [1; 9; 11], або залишено ім'я чи прізвище, без зазначення військової одиниці (о.Михаил С., о.Геодорович) [10; 11]. Це диктувалося, в першу чергу, потребами військового часу при збереженні військової таємниці, щоб унеможливити визначення цілей, дислокації чи передислокації військових підрозділів, їхнього

внутрішнього режиму тощо. Можна заперечити, що при проведенні аналітичної роботи підготовленим співробітником розвідки ворога та при долученні до неї інформації з Вісника військового і морського духівництва є можливим визначити той чи інший підрозділ. Проте, по-перше, існують відділи контррозвідки, мета яких унеможливити передачу даних цим розвідником до свого штабу, по-друге, у Віснику військового і морського духівництва не містилося інформації, стосовно військових підрозділів чи послужних списків священників, а лише переліки священників, які отримали нагороди, без зазначення за які саме заслуги і до якого військового підрозділу вони належали, по-третє, публікуючи той чи інший матеріал, що пройшов військовою цензурою, редакція витримувала вимоги щодо періодичних видань в умовах військового часу і не друкувала тих відомостей, які могли бути використані розвідкою ворога і за перевірку яких відповідала військова цензура. Загалом всю діяльність військового духівництва можна умовно поділити на такі види: виконання свого прямого священницького обов'язку (відправа богослужінь, Таїнств, треб, бесіди з нижчими чинами, проповіді), допомога на передовому перев'язочному пункті, перебування у окопах на передовій лінії оборони та бесіда з солдатами та офіцерами, сповідання, причастя та соборування поранених, поховання загиблих, нерідко під кулями ворога, підйом солдат в атаку чи контратаку, йдучи попереду атакуючих з хрестом у руках, переконання ворога (особливо слов'янського походження) скласти зброю та здатися у полон, фіксація стану церков та церковних предметів на відвойованих у ворога територіях тощо.

Як приклади тих чи інших видів діяльності військового духівництва можна навести наступне. У № 19 видання “Вера и Жизнь” прапорщик Н.Н. розповідав шпитальному священнику про полкового священника о.Царевського, який з хрестом в руках рушив до ворожих окопів та переконав солдат-слов'ян перейти на сторону російської армії. За такий самовідданий вчинок у порятунку солдат від братовбивства о.Царевського було нагороджено Георгієвським хрестом [1]. Або подвиг священника 58 Пражського піхотного полку Парфенія Холодного, який, опинившись у складі полкового санітарного обозу чисельністю чотири чоловіки 16 серпня 1914 р. у австрійському оточенні, не розгубився і звернувся до ворога з проповіддю: “Не варто нам проливати кров, ми і ви слов'яни. Здавайтеся краще нам! Не здастесь, – загинете, оскільки нас тут багато. Якщо ж здастесь, я

обіцяю вам повну безпеку.” Поміж австрійців були русини, які розуміли російську мову і порадившись між собою, вони склали зброю і були доставлені до полку [9].

У рубриці “Обзор церковной и общественной жизни” періодично друкувалися звіти священників про стан церков на відвоєнованих територіях: у №21 полковий священник о.Луговський доповідав протопресвітеру військового і морського духівництва про те, що німцями церкви було перетворено на стайні. Самі ж церкви було пограбовано та спаплюжено [2].

У статті “Подвиги православного духовенства”, передрукованої з “Вестника военного и морского духовенства” без зазначення номеру та року, протопресвітер розповідав про священника Іоанна Соколова, який особисто врятував полковий прапор [9]. У тому ж номері було надруковано статтю про героїчну загибель разом зі своїм кораблем 71-річного священнослужителя мінного загороджувача “Прут” ієромонаха Антонія (Смирнова). “Прут” йшов з Ялти до Севастополя 29 жовтня 1914 р. і мав на борту 710 мін. На траверсі мису Фіолент його перехопив німецький крейсер “Гебен”, запропонував здатися, а коли отримав відмову, відкрив по мінзагу артилерійський вогонь. Щоб не допустити вибуху або захоплення загороджувача німцями екіпаж відкрив кінгстони і почав затоплення свого корабля. Шлюпок на весь екіпаж не вистачало, тому було наказано рятуватися з пробковими жилетами та койками. Раптом на верхній палубі з’явилася фігура священника у повному облаченні. За ним на одній з шлюпок було зарезервоване місце, проте ієромонах Антоній відмовився від нього на користь одного з матросів, а сам залишився з моряками, які не мали змоги врятуватися, без зупинки благословляючи їх. Після чергового влучного пострілу німецького крейсера “Прут” пішов на дно.

Ціною власного життя врятував роту від полону ієромонах Коротоякського піхотного полку Євтіхій, піднявши роту у контратаку 9 червня 1915 р. [5].

При проведенні поховань на передовій був вбитий о. Олександр Язловський, який залишив самотніми дружину та трьох дітей 7-ми, 5-ти та 1-річного віку. Посмертно його було нагороджено орденом Георгія Победоносця IV ступеня та орденом св. Анни III ступеня з мечами та стрічкою [7]. Намагаючись врятувати солдат, священник Стефан Веремчук переправляв їх на протилежний берег, але потрапив в полон та після катувань був страчений [13].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, висвітливши

діяльність військового духівництва, що відображена на сторінках чернігівського єпархіального видання “Вера и жизнь” можемо зазначити, що військове духівництво відіграло значну роль на фронтах Першої світової війни. Вся їх служба була наповнена турботою про духовне здоров’я ввірених їм військових підрозділів. Ця турбота знайшла відображення в періодичній пресі того часу, і хоча матеріал, що стосується військового духівництва, презентований в досить обмеженій кількості, можемо зазначити, що він є цілком репрезентативним та необхідним для вивчення не лише діяльності військових пастирів, а й розвитку соціуму, відношення до релігії загалом та духівництву зокрема не лише на початку ХХ, а й на початку ХХІ ст. Публікації по діяльності військового духівництва, викладений у виданні “Вера и жизнь”, можуть бути використані також і як допоміжний матеріал при складанні правил та обов’язків військового духівництва української армії у разі створення такого інституту у Збройних силах України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Геройский подвиг полкового священника // Вера и жизнь. – 1914. – № 19 – 20. – С. 73 – 74.
2. Кошунства немцев // Вера и жизнь. – 1914. – № 21. – С. 91 – 92.
3. Кошунства немцев // Вера и жизнь. – 1916. – № 1 – 2. – С. 101.
4. О военных священниках и их труде // Вера и жизнь. – 1915. – № 15 – 16. – С. 110 – 114.
5. Пастыри-герои // Вера и жизнь. – 1915. – № 17 – 18. – С. 113.
6. Пастыри-герои // Вера и жизнь. – 1916. – № 11 – 12. – С. 133 – 134.
7. Пастыри-герои // Вера и жизнь. – 1916. – № 9 – 10. – С. 128.
8. Подвиги православного духовенства // Вера и жизнь. – 1914. – № 22. – С. 99 – 100
9. Подвиги православного духовенства на войне // Вера и жизнь. – 1914. – № 23. – С. 68 – 77.
10. Подвиги православного духовенства на войне // Вера и жизнь. – 1914. – № 24. – С. 80 – 82.
11. Подвиги православного духовенства на войне // Вера и жизнь. – 1915. – № 4. – С. 78 – 87.
12. Подвиги православного духовенства на войне // Вера и жизнь. – 1915. – № 23 – 24. – С. 143 – 150.
13. Священник герой и мученик // Вера и жизнь. – 1915. – № 23 – 24. – С. 143.